

Mezey Lajos: A materialisztikus szocializmus bírálata*

Marx tanítása szerint a szocializmus nem támaszkodik az igazságosságra vagy más valamely erkölcsi követelményre, hanem materiális alapon nyugszik: a proletárságnak a maga gazdasági érdekeiért kell küzdenie s ez a gazdasági érdekelttség képezi a szocialista mozgalom vezérlő motívumát. A következőkben azt igyekszem bizonyítani, hogy ez a felfogás teljesen elhibázott.

Mindenekelőtt jöjjünk tisztába a materializmus fogalmával. Tiszta materializmus az a tan volna, mely szerint az emberi cselekedeteket kizárólag gazdasági motívumok irányítják. Ilyen mereven ezt senki nem vallotta. Materializmusnak nevezzük általában azt a tant, mely a gazdasági indokoknak, ha nem is kizárólagosságot, de domináló szerepet tulajdonít cselekedeteink meghatározásában.

Miben áll ez a szerep? Talán abban, hogy a materialista és nem-materialista indokok szembekerülése esetén az előbbieknek kell győzniök? Lehetetlen ez nemcsak azért, mert esetleg több nem-materialista indok működik össze egy materialista indok ellen s így túlsúlyra jutnak, hanem azért is, mert mindenféle indok különböző erősségű lehet. Pl. ha egy koldus krajcárt kér tőlem, a materializmus arra indít, hogy megtagadjam kérését s én mégis engedek filantróp hajlamaimnak. Ellenben nem tenném ezt, ha egy aranyat kérne tőlem. Viszont lehet jótékony cél, amelyre egy aranyat sem sajnálok. Tehát nem mindig erősebb a materialista motívum a nem-materialistánál. Nem jogosult tehát egyszerűen a materialista indok túlsúlyáról beszélni. Materialista indok ösztönzi a nincsetlent a legfontosabb életszükséglet! cikkek megszerzésére és ugyancsak materialista indok készíti a milliomost vagyonának egy krajcárral való gyarapítására. De ki akarná ezt a két indokot haté-

* Ezen érdekes fejtegetéseknek örömmel adunk helyet, bár azok nem mindenben fedik álláspontunkat. *A szerk.*

konyság szempontjából egy kalap alá vonni. Kétségtelenül megállapítható, hogy az emberi cselekedet legerősebb indoka az életfentartás. Ha ennek a (materialista!) indoknak az intenzitását pl. a 10-es számmal jelöljük meg, akkor a többi, gyengébb, materialista indokokat intenzitásukhoz képest a 9, 8, 7 ... 2, 1 számokkal fogjuk jelölni; tehát le egész nulláig! Már ebből következik, hogy egyes nem-materialista indokok a gyöngébb materialista indokokat legyőzik. A különbség csak abban van köztük, hogy az utóbbiak lehető maximális intenzitása sokkal nagyobb az előbbiekéénél. Ha a különböző indokokat intenzitás szempontjából összehasonlítjuk, a következő táblázathoz jutunk

Indokok:	Intenzitásuk számokkal szemléltetve:
Materialis érdek	10 9 8 7 6 5 4 3 2 1
Szerelem	8 7 6 5 4 3 2 1
Hírvágy, közvélemény nyomása	6 5 4 3 2 1
Vallási képzetek	6 5 4 3 2 1
Jogérzet	5 4 3 2 1
Emberszeretet, részvét stb.	4 3 2 1

megjegyezve persze, hogy az egyes indokok ereje egyének szerint különböző.

Most aztán világosan látjuk az egyes indokok viszonyát. Legerősebbek a legerősebb materialista indokok, elsősorban az önfentartás. Alig fogja valaki hírvágyból vagy részvétből feláldozni az életét. De már egy gyöngébb, pl. a táblázatunkon 3-as számmal jelölt materialisztikus indokkal szemben (pl. egy új ruha) könnyen győzhetnek az említett nem — materialisztikus indokok.

Ebben van a valódi magyarázata annak, hogy mért lesznek egyes, az uralkodó osztályhoz tartozó „ideológusok” szocialistákká. Az uralkodó osztály azon tagjai, akik erős igazságérzettől vannak áthatva, saját gazdasági érdekeik ellenére csatlakoznak a küzdő proletariátushoz. Csatlakozhatnak, hisz a proletariátus nem fenyegeti létüket, sem legfontosabb (10, 9, 8, 7 intenzitású) életszükségleteiket; nem mindenüktől, csak fölöslegüktől akarják őket megfosztani (illetőleg lehetetlenné tenni, hogy ily fölöslegek felhalmozódhassanak). Szóval az ő esetükben egy gyenge materialista indok áll szemben egy erősebb nem-materialista indokkal. Épenséggel nem azért lesznek

tehát szocialistákká, mivel „jobban átértik a történelem menetét” másoknál, mint ahogyan ezt Marx véli. Nem a történettudósok, hanem a szociális érzésű, humánus gondolkozása ideológusok szocialisták. A nem-proletár ideológusok szocializmusa eszerint teljesen erkölcsi alapon nyugszik.

Nézzük most a proletár-mozgalmat! Ha kissé mélyebben hatolunk a dologba, akkor rögtön szemünkbe tűnik e pontnál a Marx-féle materializmus tulajdonképeni tévedése: egy sajátos fogalomzavar.

Egyszerű példával kezdem. „M” kereskedő vásárol „A” négertől egy néger táncöltözetet 10 koronáért. „B”-től is akar venni egyet. „B” azonban nem adja 12 koronán alul. Megegyeznek. Fizetésre kerülvén a dolog, „M” mindkettőjüket 10—10 koronával akarja kielégíteni. Mi történik? „A” rendben találja a dolgot, „B” azonban felfortyan és erélyesen követel még 2 koronát. Miért? Természetesen az a célja, hogy minél többet kapjon portékájáért. De ez nem magyarázza meg azt, hogy „A”, akinek ugyancsak ez a célja s aki ugyanazon jószágért ugyanannyit kapott, miért elégedett meg 10 koronával. A dolog egyszerű: „B” követelésének, szemben „A”-éval, van jogcíme, jogalapja, tudniillik — az adott szó szentsége. Élesen disztinválva: „B” követelésének célja a gazdagodás, indoka — a jogérzet.

Nos, a Marx-féle materializmus főhibája, hogy a célt és a jogalapot összezavarja. A szocializmus célja a proletariátus gazdasági jólétének emelése. Nem üres theoretikus ideálok megvalósításáról van itt szó. Ha az igazságosság kérdése az ő boldogságával és boldogtalanságával semmi kapcsolatban nem volna, a proletár a kisujját sem mozdítaná ennek érdekében. Ez igaz! De egyrészt ebben még egy szemernyi materializmus sincs, hiszen a Krisztus kommunizmusának sem volt más célja, mint a közboldogság! Másrészt a boldogságra, jólétre való törekvés nem is magyarázza még meg a szocialista mozgalmat. Mint előbbi példánkából láttuk, épen ez a törekvés, ez a cél egyaránt megvolt „A”-nál és „B”-nél és mégis csak az utóbbi határozta el magát követelődző fellépésre. Mert követelődzés, mozgalom csak ott állhat elő, ahol annak jogalapja, jogcíme van (persze itt a „jog” szó méltányosságot, semmiesetre sem „törvényileg adott jog”-ot jelent).

Ez a jogcím pedig a szocialista mozgalomnál nem állhat egyszerűen abban — amint pedig a következetes materializ-

musnak állítania kell —, hogy a proletárnak semmije sincs. Hisz ezen az alapon minden henye naplopó követelhetné verejtékes munkájából hazatérő szomszédjától keresménye egy részét. Hát ezt akarja a szocializmus? Épen ellenkezőleg — a szocializmus egyetlen vádja: a henye tőkés eltulajdonítja a dolgozók kereményét, s a szocializmus egyetlen célja: ezt az állapotot megszüntetni. A szocializmus tehát homlokegyenest ellentétben áll a materializmussal! A szocializmus mindenkinek és (egyúttal csak annak) ad, aki dolgozik. Azt akarja, hogy mindenki csak saját munkája által jusson jövedelemhez. Miért? Mert erkölcstelen, igazságtalan dolog munka nélkül jövedelmet élvezni. Protestáljon bár ez ellen Marx doktrínája, ahogy tetszik: a szocializmus alapja csak az erkölcs, az igazságosság lehet.

Ismétlem: Marx a szocializmus céljáról beszél ott is, ahol ennek jogcíméről van szó. Ebben van az ő materializmusának gordiusi csomója, amit tudtommal eddig senki nem vett észre. „De” — fogják mondani — „igaz lehet ugyan, hogy a szocializmus, mint *theoria*, csak az igazságosságra építhető. Azonban a proletárt mégis csak az érdeke fogja a szocialista zászló alá toborzani”. Én pedig azt mondom, hogy a materiális érdek nagyon gyöngé ahhoz, hogy egy ilyen hatalmas mozgalmat irányítson. Sohse volt még hasonló arányú mozgalom, pedig volt már az alsó osztályok helyzete sokkal súlyosabb is, mint ma. Ott, ahol pl. vallásos eszmék a fennálló rendet az isteni gondviselés akaratára vezették vissza, a nép a leghihetlenebb nyomort is eltűrte. Csak a legvégső esetben képes a materiális tényező ilyen „ideologikus” akadályok ellen lényeges eredményt elérni. Nagyon jól tudják ezt a szocialisták s azért a következőket materialisták közülük nem is haboznak kijelenteni, hogy a munkásság jólétének emelkedése nem örvendetes jelenség, mert tompítja a harc életét. A szocializmus legújabb iskolája, a szindikalizmus, nyíltan a vagyoni ellentétek növelésére törekszik, ez, mint a materializmus gyengeségének beismerése? Ez alapon a szocializmusnak a jólét fokozatos emelkedésével egyre tért kellene veszítenie. A mai viszonyok között ugyan csak kedvező kilátásai volnának, mondhatom!

Különben a tény, amelyről szó van, lelkében maga Marx sem vonta kétségbe: hisz ő a szocializmus első feltételének tartja a „proletariátus felvilágosítását.” Talán, a sanyarú helyzetre? Igaztalanul becsülnők alá a materialista indokok erejét, ha azt

hinnők, hogy a nép nem is tud a maga nyomoráról, mielőtt erre külön nem figyelmeztetik. Amiről a népet fel kell világosítani, az kettő: 1. hogy a létező viszonyok igazságtalanok és 2. hogy megváltoztathatók. Minden szociális mozgalomnak e kettős alapja volt. Maga a marxizmus is erre tanította meg a proletárt! A viszonyok igazságtalanok! — ezt harsogta világgá a többlet-érték elmélete; hogy megváltoztathatók — ezt hirdette, amikor rámutatott a megváltoztatás módjára, a szervezkedésre, egyesülésre: „Világ proletárjai! egyesüljetek!” Ezt olvassa ki belőle a proletár!

És hiába is tömik meg a fejét Marx terminológiájával, hiába mondja esetleg egyik-másik „felvilágosított” munkás, hogy ő azért szocialista, mert „átérti a történelem menetét” — ez csak üres frázis volt és marad mindig. Nem a „történeti szükségességéről, a „kapitalista társadalom önellentmondásaidról beszajkózott vizenyős tudálékosságában, hanem a tehetetlen kizsákmányoltatás érzetétől összevicsorított fogában és minden újabb igazságtalanság miatt önkénytelenül ökolbeszoruló jobbjobban van az erő, mely a szocializmust diadalra viszi. És nem maga Marx írja-e a burzsoáziáról a „kommunista kiáltványában: „Ezt a zsarnokságot kicsinyessé, gyűlöletessé és felháborítóvá különösen az teszi, hogy egészen nyíltan a pénzszerzést hirdeti céljának.” És ezer efféle. Pedig az amoralista osztály harc-elmélet apostolának aligha szabadna ezen felháborodnia, ahelyett hogy nyugodtan konstatálná, miszerint a „kapitalizmus viselkedése teljesen megfelel a mi elméletünknek.” A materializmus miatt felháborodni — ez kizárólag a moralisták dolga. De persze az igazság nem engedi magát tömlöcbe szorítani még egy Marx dialektikai lángelméjétől sem!

Helyénvaló lesz itt két esetleges ellenvetésnek elejét venni. Kétségtelen dolog, hogy a szocialisták zöme a proletárságból toborzódik. Tehát azok közül, akiknek materiális érdeke a szocialista eszmék győzedelme. „Ha az igazságosság volna a szocializmus mozgatója” — mondhatná valaki — „akkor az uralkodó osztály tagjai ép úgy csatlakoznának hozzá, mint a munkások.” Igaz ez vagy nem? Semmi esetre sem. A fizikának egy egyszerű törvényére utalok: Ha két erő egy irányban hat egy testre, akkor erősítik egymást s a test elmozdul az illető irányban; ha az erők ellentétesek, akkor lerontják egymás hatását s az eredmény kétes. Nos a mi esetünkben a két erő: érdek és igazságérzet — a munkásnál egy irányban, a tőkésnél

ellentétesen működnek. Sőt mi több, az utóbbi esetében a materiális érdek nemcsak közvetlenül, hanem közvetve is erősen érezteti befolyását: közvetlenül akkép, hogy a burzsoá esetleg akkor is ellensége marad a szocializmusnak, ha meg van győződve követeléseinek igazságosságáról; közvetve pedig, mert ha becsületes igyekvéssel teszi is fel magában, hogy csatlakozik minden mozgalomhoz, melyet igazságosnak talál, mégis önkénytelenül hajlik arra, hogy oly színben lássa a dolgokat, mintha azok igazolnák a meglévő rendszert (*quae volumus, credimus libenter*); s emellett még osztályának ideológusai is minden lehető és lehetetlen érvet felhoznak annak igazolására. Nagyon erős igazságérzettel s emellett ítélőtehetséggel kell bírnia a burzsoának, hogy mindezen diadalmaskodjék, mert a Marx-féle doktrína épen nem igyekszik őt az erkölcsnek, igazságosságnak helyesebb felfogására tanítani s így a meghamisított osztály ideológiájának egy nemesebbet és emberibbet szembehelyezni.

Ennek a taktikának elhibázottsága a maga teljes nagyságában csak akkor lesz világos előttünk, ha a felfogásunkkal szemben lehetséges másik ellenvetést vesszük szemügyre. Azt fogják ugyanis mondani: hogy lehetne remélni valamit az igazságosságtól ott, ahol (főntebb közölt táblázat alapján) erősebb, materialista tényezők tehetetlenek? Hát először is épen ez a táblázat mutatja, hogy nem jogosult egyes indok-fajták erősségéről beszélni, mert mindenfajta indok különböző erősségű lehet; s mivel a szocializmus kérdésében nincs szó a legfontosabb létérdekekről, így a proletariátust a támadásra aránylag gyöngébb materialista indokok indítják. Másodszor: a proletariátusnál (tehát a szocialisták túlnyomó többségénél) az említett kétféle indok párhuzamosan működik. De eltekintve mindettől, azért is lehetséges egy erkölcsi elv győzelme ott, ahol a materialista indoknak nincs sikere, mert ez utóbbinak meg kell küzdenie olyan ellentétes tényezőkkel (vallásos képzetek, hagyományos szellem), amelyek amannak épen nem állhatnak útjában. Valamely cél igazságosságáról való meggyőzés általában minden ideologikus akadály megszűnését foglalja magában. Hogy csak egyet említsek, lehetetlen, hogy valakinek az igazságosságról való felfogása vallási meggyőződésével ellenkezzék. Vagyis akit sikerül meggyőznünk törekvéseink igazságosságáról, az ezt az ő új meggyőződését összhangba fogja hozni egész vallási és erkölcsi felfogásával.

A materializmus ellenben mindig szemben találja magát begyökerezett fogalmakkal, megcsontosodott ideológiával, amellyel szemben tehetetlen s amellyel szemben csak egy ellentétes ideológia veheti fel a harcot. Marx materializmusa azonban nem reflektál az erkölcsi nézetek megreformálására s így a legnagyobb kerékkötője a szocializmus terjedésének, diadalra jutásának. És itt nem lehet ellenünk vetni a materializmus igazolásául, hogy végeredményben materialista rugók irányítják az ideológiát s hogy így egy osztály ideológiája érdekei szerint fog alakulni. Először is ez legjobb esetben is kétségtelen túlzás, mi több: egy mellékincidensnek mindenható intézővé felfújása. De ez mellékes. Sokkal fontosabb, hogy a materializmus és idealizmus, mint gyakorlati irányok, nem végokokról vitatkoznak. Elvégre a materialista indok hatékonyságának további okát találhatnók föl az ember fiziológiai alkatában, amelynek a vizsgálata megint kémiai törvényekhez vezetne stb. Materializmus és nem-materializmus között a különbség a közvetlen indító ok minéműségében van. Ha a cselekedetem közvetlen célja és alapja az, hogy külső javakban gyarapodjam, akkor materiális indoka van, különben nem. Így hát fölösleges is arról vitatkozni, hogy az ideológia visszavezethető-e materialista alapra vagy sem.

Természetesen semmi lényeges kifogásom nem lehet az ellen, ha valaki a tant, mely szerint közvetlenül ugyan erkölcsi motívumok irányítják cselekedeteinket, de ezek az erkölcsi nézetek a materializmusból sarjadzanak — materializmusnak nevezi. Azonban ekkor — ismét eltekintve e tétel hamis voltától — nem lehet egyszerűen a materializmusra alapítani a szocializmust (amint t. i. Marx teszi) hanem csak egy olyan materializmusra, amely már megfelelő ideológiát fejlesztett ki és azzal indul harcba. A közvetlen alap tehát ez esetben is az ideológia, az erkölcsi eszme, az igazságosság lenne s amellet egyes theoretikusok — ha nekik úgy tetszik — megállapíthatnák magukban, hogy ez az ideológia csak külső kinövése a materializmusnak. S amellet — ismétlem — egy ily felfogás 1. hamis volna, 2. a materializmus egy tarthatatlan fogalmából indulna ki.

Szinte hallom az ortodox marxisták gúnyos kacagását: „Megint a híres erkölcsi szocializmus: Ismerjük ezt már jól a Marx előtti időkből, tudjuk már, hogy mennyit használnak a proletariátusnak a kenetes igék és filantropikus frázisok!” A körülmény, hogy holtbizonyosan ilyen jut az eszébe rögtön

minden hithű marxistának — egy új és utolsó megerősítése a mi álláspontunk helyességének. Magában rejti ez az ellenvetés a marxi materializmus megfogalmazásának pszichológiai félszepségét. Épen az a körülmény ugyanis, hogy az előbbi korok erkölcsi szocializmusa tehetetlennek bizonyult, vezette Marxt az ellentétes álláspontra, az amoralizmusra. Hozzájárult ehhez Marx ismeretes előszeretete a hegeli dialektika „negatio”-ja és „a negatio negatiója” iránt s így született meg agyában a materialista szocializmus: minden erkölcsi szocializmusok tökéletes „negatio”-ja. E külső körülmények végzetesen befolyásolták tekintete tisztaságát és képtelenné tették őt az igazság felismerésére.

De nézzük csak amaz ellenvetést az erkölcsi szocializmus ellen! Elutasítani az erkölcsi szocializmust azzal az indokolással, hogy nem tud praktikus sikereket felmutatni — mindenkihez illik, csak a tudományos szocializmushoz nem. Ennek az alapelve ugyanis, hogy „a szocializmus pusztán a létező viszonyok kifejezése”; ha tehát a tények azt mutatják, hogy — amint fönt kimutattuk — a szocializmus csak erkölcsi alapon állhat és így áll — akkor a tudományos szocializmusnak többé semmi kifogása nem lehet még akkor sem, ha a panasz egy ily erkölcsi szocializmus életképtelenségéről valóban jogosult volna! Ámde ez semmiképen nem áll! Ellenkezőleg: míg — mint szó volt róla, a materialista indok csak legvégső esetben, nagyfokú érdekeltség mellett tud erősebb fellépésre tüzelni, addig nap-nap után tapasztalhatjuk magunkon, mennyire fölizgat és a legmakacsabb ellentállásra ösztönöz az, ha még oly csekély hátrányban is igazságtalanul akarnak bennünket részesíteni. Az erkölcsi szocializmus tehetetlenségéről szóló mende-monda onnan ered, hogy a szocializmus e faja a proletárság szervezettségével s kezdeményező fellépésével összeegyeztethetetlennek látszik. „A proletariátus a burzsoá jóindulatára lesz utalva!” Nincs ennél alaptalanabb tévedés. Csak a felebaráti szeretet elvére fektetett szocializmus ellen vethető ez fel. Valóban, a felebaráti szeretet, bár az emberi lélek legszebb virága, a társadalmi kérdés megoldásában nem játszhat vezető szerepet. Az erkölcsi elv, mely a szocializmusnak alapjául szolgál: az igazságosság. Az igazságosság pedig, szemben a felebaráti szeretettel, olyasvalami, amit követelni lehet. Néma gyermeknek anyja sem érti szavát! Elsősorban a proletariátusnak kell követelnie jogos igényei kielégítését és ha az uralkodó osztály alacsony

önzésből megtagadja azt: minden lehetőit elkövetni annak kicsi karására. De nem azért, mert „aki bírja, marja,” hanem mert azok a törekvések igazságosak.

Mi következik mindabból, amit mondtunk? Nem kevesebb, mint az, hogy a szocializmus legközelebbi és legfontosabb feladata: az egész marxi materializmusta rajta nyugvó osztályharc elmélettel alapos revízió alá venni az etikai motívumok új átértékelésével.